

Микита Олексійович Парій,

Харківський національний університет внутрішніх справ (аспірант)

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЧИ КОМПЕНСАЦІЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ВІЙНОЮ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Досліджено співвідношення понять «відшкодування шкоди» та «компенсація збитків». Встановлено, що поняття «компенсація» є ширшим за обсягом і включає вужче за обсягом поняття «відшкодування». Розглянуто характерні особливості понять «шкода» й «збитки». Визначено, що категорії «шкода» й «збитки» є взаємопов'язаними, але не тотожними. Шкода може мати характер матеріального або нематеріального вираження, що не притаманно збиткам. Установлено відсутність єдиного механізму відшкодування особам шкоди, яка була завдана порушенням їхніх прав внаслідок збройної агресії, та намагання держави своїми силами чи із залученням міжнародних партнерів компенсувати шкоду особам, що постраждали від війни.

Ключові слова: шкода, відшкодування шкоди, збитки, компенсація збитків, цивільно-правова відповідальність, майнова шкода, немайнова шкода, моральна шкода, збройна агресія, воєнний стан.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Сьогодні, на піку збройної агресії російської федерації проти України, найважливішою функцією держави є збереження життя своїх громадян. Водночас, окрім цього, необхідним складником повноцінного життя людини є задоволення її первинних потреб як біологічної істоти, до яких належить, наприклад, наявність безпечного та комфортного житла. Отже, якщо під час воєнного стану можна вести мову про умовну безпеку, то на забезпеченні осіб житлом варто зосередити всі сили, зокрема щодо його відновлення після пошкоджень чи взагалі знищення внаслідок збройної агресії. Зазначимо, що під час ведення війни агресором здійснюється порушення багатьох основоположних прав осіб, які потребують не лише захисту, а й відновлення¹, наскільки це можливо.

Будь-які цивільні права особи охороняються законом. Водночас фізичної особи чи/та юридичної особи є право на захист суб'єктивних цивільних прав, зокрема на відшкодування шкоди чи збитків унаслідок посягання на них. В умовах війни ті чинні механізми

¹ Йдеться про відновлення становища, яке існувало до порушення, якщо це допускається внаслідок сутності певного суб'єктивного цивільного права.

відшкодування шкоди чи збитків, що були ефективними в мирний час, є недосконалими й потребують внесення певних змін до цивільного законодавства України, пов'язаного з таким відшкодуванням.

У частині 1 ст. 22 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) визначено, що особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Також ч. 1 ст. 23 ЦК України встановлено, що особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав¹. Такі положення нашо-вхують на певні дискусії щодо понятійно-категоріального апарату, зокрема про співвідношення чи відмінність між поняттями «шкода» й «збитки», враховуючи те, що зараз Україна перебуває у складних умовах, адже у зв'язку зі збройною агресією права та свободи осіб постійно порушуються, що вимагає захисту, зокрема відшкодування шкоди (збитків), завданої (завданих) протиправними посяганнями.

Стан дослідження проблеми

Питання співвідношення категорій «шкода» й «збитки» розглядали такі вітчизняні науковці, як Ю. Є. Борисова, Л. О. Єсіпова, Ю. В. Соколовська та ін. Проблематиці визначення місця збитків у цивільному праві були присвячені наукові розвідки Д. А. Краснікова, Т. Є. Крисань, І. В. Подколзіна та ін. Також важливими напрацюваннями у сфері цивільно-правової відповідальності, деліктних зобов'язань та відшкодування шкоди, зокрема під час війни, є роботи таких українських учених, як О. С. Бондар, М. М. Буцяк, В. А. Войціховський, С. В. Галкевич, В. Ю. Нагайчук, В. В. Нагорна та ін. Водночас окремі питання залишилися нерозкритими. Наприклад, щодо дослідження питання компенсації чи щодо відшкодування моральної шкоди, а також визначення поняття «втрати» та їх матеріального чи нематеріального аспекту.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є аналіз співвідношення категорій «відшкодування шкоди» та «компенсація збитків, завданих війною» в їх цивілістичному розумінні. Отже, перед нами стоїть *завдання* дослідити та проаналізувати категорійний апарат – поняття «збитки» й «шкода», зокрема під час війни.

Наукова новизна дослідження

Досліджено співвідношення категорій «шкода» та «збитки», визначено їх майновий чи немайновий аспекти. Обґрунтовано використання словосполучення «компенсація моральної шкоди» замість

¹ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.05.2024).

«відшкодування моральної шкоди», що пов'язано з немайновою сферою його використання. Визначено місце витрат серед досліджуваного понятійно-категоріального апарату.

Виклад основного матеріалу

Цивільно-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності має на меті відновлення порушеного стану потерпілої сторони шляхом відшкодування шкоди. Таким чином, виконується компенсаційна (відновлювальна) функція, яка поєднується з виховною та каральною. Адже визначальною ознакою настання цивільно-правової відповідальності є, так би мовити, покарання того, хто завдав шкоди, через виникнення в нього обов'язку понести неvigідні майнові наслідки, тобто певні зобов'язання з відшкодування шкоди. Це сприяє попередженню вчинення ним таких діянь у майбутньому та чинить виховний вплив на інших осіб.

Щодо розуміння сутності цивільно-правової відповідальності, то в науковій літературі є багато визначень. Водночас таку відповідальність варто розглядати як покладення на правопорушника згідно із законом неvigідних правових наслідків, що виявляються в позбавленні певних прав чи заміні невиконаного обов'язку новим або в приєднанні до невиконаного обов'язку нового додаткового обов'язку [1, с. 160].

Вітчизняні науковці дотримуються позиції, що цивільно-правова відповідальність є видом охоронного правовідношення у зв'язку із заподіянням шкоди особі. У такому зобов'язанні, що виникає на підставі вчинення шкоди, у заподіювача шкоди з'являється зобов'язання зазнати передбачені законом несприятливі наслідки вчиненого ним правопорушення у вигляді майнової компенсації, що відповідає завданій потерпілій особі шкоди, а потерпілий, відповідно, має право на відшкодування такої шкоди. Вказане визначення цивільно-правової відповідальності слід уживати до терміна «цивільне деліктне зобов'язання», інакше кажучи – «зобов'язання із відшкодування шкоди», тому що воно безпосередньо відображає правовідносини, в яких одна сторона – боржник (правопорушник), зобов'язана вчинити на користь другої сторони – кредитора (потерпіла особа), певну дію, а саме відшкодувати завдану протиправними діями шкоду, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку – такого відшкодування [2, с. 79]. Вказане твердження відповідає загальноновизнаному принципу генерального делікту, який розкриває виникнення в заподіювача шкоди, визнаного винним у правопорушенні, зобов'язання її відшкодувати [3, с. 87].

Отже, проаналізувавши окремі визначення цивільно-правової відповідальності та співвідношення її з теорією деліктних зобов'язань, можна зауважити, що вказані інститути цивільного права так

чи інакше формуються навколо однієї мети – відшкодування шкоди або збитків. Водночас учені у своїх висловлюваннях вживають як категорію «шкода», так й категорію «збитки», а інколи навіть й ототожнюють їх. Тому варто детальніше вивчити їх та з'ясувати правильність використання.

Насамперед, варто дослідити визначення і термінологічні особливості цих понять. На перший погляд, різниця є не настільки очевидною, а в деяких випадках, за твердженням окремих фахівців, вона зовсім несуттєва. Водночас варто зазначити, що існує відмінність між категоріями «відшкодування шкоди» та «компенсація збитків», і в деяких випадках вона може відігравати ключову роль під час реалізації відновлювальних механізмів (наприклад, коли йдеться про немайнову шкоду).

Отже, з'ясуємо, що собою являє «відшкодування». У Словнику української мови відшкодування тлумачиться як те, що повертається комусь за заподіяну шкоду або витрати¹. Водночас Словник іншомовних слів указує, що компенсація є відшкодуванням, зрівноваженням, винагородою за щось, а також сумою, яку сплачують як відшкодування, винагороду; покриття витрат, утрат². Тобто можна сказати, що категорії «відшкодування» та «компенсація» є тотожними в частині покриття витрат чи повернення комусь благ за заподіяну шкоду. Але поняття «компенсація» також містить окремі елементи винагороди. Проте така винагорода не має відношення до цивільно-правової відповідальності, оскільки зазвичай стосується трудових правовідносин, наприклад у випадках щодо компенсації працівникам за невикористану відпустку тощо. Також, якщо проаналізувати англomовний переклад компенсації збитків, то йдеться не про власне *compensation*, а про *recompense*, де префікс *re-* зазвичай означає пере-, тобто переробити щось або зробити надміру. Таким чином, можна додати, що в цьому контексті слово «перевідшкодувати» означає додатково ще щось надати, окрім безпосередньо відшкодування.

Водночас у правовій доктрині існує позиція, згідно з якою пропонують вживати термін «компенсація», коли йдеться про моральну шкоду, а не відшкодування. Така точка зору зумовлена тим, що здебільшого немає можливості розрахувати обсяг немайнової шкоди в повному розмірі, а також відсутні певні критерії оцінювання моральних

¹ Відшкодування // Словник UA. Портал української мови та культури : сайт. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?sword=відшкодування> (дата звернення: 01.05.2024).

² Компенсація // Словник іншомовних слів : сайт. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=9956&action=show> (дата звернення: 01.05.2024).

страждань, завданих особі. У судових провадженнях обґрунтування та визначення розміру страждань здійснюється на розсуд суду відповідно до загальноприйнятих правових принципів, а саме розумності та справедливості [4, с. 119]. Можна погодитися з таким твердженням, адже моральна шкода полягає у втратах немайнового характеру. Натомість таке сприйняття втрат є доволі суб'єктивним і кожній особі індивідуально необхідно пояснювати та доводити свої переживання. У цьому разі компенсація – це не лише рівнозначне відшкодування, а й певна винагорода за, так би мовити, страждання. Крім того, у ч. 3 ст. 23 ЦК України визначені способи відшкодування моральної шкоди: гроші, інше майно або інший спосіб. Отже, йдеться не лише про майновий еквівалент, а також вказується на інші способи. Тобто варто стверджувати, що в контексті моральної шкоди можна використовувати термін «компенсація», адже вона передбачає не лише рівнозначне відшкодування, а й певну своєрідну винагороду. Це набуває особливої актуальності в умовах війни, коли пережиті особами страждання просто неможливо оцінити й навіть певна компенсація не зможе урівняти та відновити становище, що існувало до порушення, а просто допоможе особі певним чином оговатитися та розпочати нове життя.

На думку деяких юристів-практиків, відшкодуванням є грошові кошти, що стягуються з винної сторони, яка заподіяла збитки, а отже, у контексті війни – з країни-агресора. Натомість компенсацією вважається матеріальна підтримка, яка надається заявнику з державного (чи іншого, позаурядового) бюджету відповідно до сформованих бюджетних призначень¹. Така дефініція є зрозумілою, однак не може застосовуватись у будь-яких ситуаціях, а отже, не є універсальною.

Якщо звернутися до профільного законодавства, то згідно з положеннями ч. 1 ст. 22 ЦК України особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Збитками відповідно до ч. 2 цієї ж статті є: втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода)².

¹ Відшкодування збитків чи компенсація за знищене майно: в чому різниця? // Правокатор : сайт. 10.07.2023. URL: <https://pravokator.club/news/vidshkoduvannya-zbytkiv-chy-kompensatsiya-za-znyshhene-majno-v-chomu-riznitsya/> (дата звернення: 01.05.2024).

² Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.05.2024).

Таким чином, можна стверджувати, що законодавець визначає, що таке безпосередньо збитки з одночасним поділом їх на два види. Також, якщо проаналізувати окремі положення, варто зазначити, що, коли йдеться про реальні збитки чи упущену вигоду, законодавець має на увазі лише втрати, які можна оцінити у грошовому еквіваленті. Водночас, якщо зі втратами щодо відновлення порушеного права все доволі зрозуміло, то щодо втрат через пошкодження чи знищення майна можна припустити, що йдеться не лише про матеріальні втрати. Оскільки відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України нематеріальними втратами визначається завдання моральної шкоди¹, то варто в цьому контексті зауважити, що реальні збитки є підставою завдання особі немайнової шкоди. Адже так чи інакше особа зазнаватиме фізичних чи моральних страждань або інших негативних явищ унаслідок пошкодження чи знищення речі. Проте така позиція є дискусійною.

Крім того, відсутнє єдине розуміння правової природи збитків, адже багато вчених говорять про жорсткий зв'язок збитків із певним порушенням прав і визнають це поняття категорією цивільно-правової відповідальності, інші науковці стверджують, що такий зв'язок має місце не у всіх випадках. Навіть у ЦК України не завжди термін «збитки» вживається у юридичному значенні. Так, ст. 123 ЦК України передбачає, що «1. Прибуток та збитки повного товариства розподіляються між його учасниками пропорційно до їхніх часток у складеному капіталі, якщо інше не передбачено засновницьким договором або домовленістю учасників»². Очевидно, що маються на увазі не збитки, які протиправними діями завдані підприємству, чи збитки, які завдало підприємство іншій особі, а збитки у значенні виражених у грошовій формі втрат; зменшення матеріальних і грошових ресурсів підприємства в результаті перевищення витрат над доходами [5, с. 12]. Цей підхід призводить до того, що більшість цивілістів визнає поділ збитків на економічні та юридичні [6, с. 34]. Наприклад, на думку І. В. Подкологіна, відшкодування збитків – це динаміка юридичного стану, оскільки в процесі такого відшкодування забезпечується реалізація юридичного призначення та функціональності збитків, адже потерпіла особа звертається до порушника з

¹ Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95> (дата звернення: 01.05.2024).

² Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.05.2024).

вимогою про відшкодування завданих їй збитків. Водночас власне збитки – це статика їх економічного стану [7, с. 190]. Тобто йдеться про те, що збитки – це так чи інакше матеріальна складова. Збитки як юридична категорія розкривають право вимоги від зобов'язаної особи-порушника їх відшкодування в межах правовідносин [7, с. 6].

Підтвердженням тези про матеріальність збитків є положення п. 8 ч. 2 ст. 16 ЦК України, за яким способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди. Тоді як у п. 9 ч. 2 цієї ж статті встановлюється такий спосіб захисту, як відшкодування моральної (немайнової) шкоди¹. Тобто законодавець навіть у контексті способів захисту розмежує матеріальний та нематеріальний аспекти. На додаток до цього необхідно зазначити, що компенсація збитків спрямована на відновлення, а отже, вони завжди можуть точно оцінюватися в грошовому еквіваленті завдяки ринковим чи договірним цінам або встановленим у законодавстві розрахункам. Водночас фізичні чи душевні страждання складно перевести в матеріальну складову. Збитки визначають як втрати, а втрати можуть розглядатися як у матеріальному, так і у немайновому аспектах, що є приводом для дискусії в подальших дослідженнях.

Поряд із поняттям збитків у назві ст. 22 ЦК України «Відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди» є вказівка на майнову шкоду. Водночас, якщо у вказаній статті визначено, що є збитками, це означає, що з цього складається і майнова шкода. Загалом шкода полягає в будь-якому знеціненні блага, що охороняється правом та законом, а майнова шкода – у зменшенні майнової сфери потерпілого, що так само спричиняє негативні майнові наслідки для правопорушника [8, с. 132–133].

За загальними положеннями, передбаченими ст. 1166 ЦК України, майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала². У змісті підстав вказаної статті виникнення відшкодування шкоди полягає не у відповідальності – застосування санкції статті, пов'язане з осудом поведінки порушника (боржника) у невиконанні зобов'язання, тобто завжди має на меті виховний характер, а в самому відшкодуванні – захисті інтересів потерпілого за наявності складу

¹ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.05.2024).

² Там само.

правопорушення: а) юридичного факту посягання на права іншої особи, що заподіяло їй шкоди; б) безпосередньо вчинення особою правопорушення, тобто протиправного діяння; в) причинно-наслідкового зв'язку між протиправною дією та завданою шкодою [9, с. 214]. Таким чином, йдеться насамперед не про виховну функцію цивільно-правової відповідальності, а про компенсаційну (відновлювальну), яка полягає в поновленні цивільних правовідносин та суб'єктивних цивільних прав.

І. В. Розізнана розглядає шкоду як майнові втрати (*loss*), яких особа зазнала внаслідок вчиненого правопорушення, зокрема невиконанням чи неналежним виконанням договірних зобов'язань. Водночас економічним вираженням, тобто переведенням такої шкоди у грошовий еквівалент, науковиця вважає збитки. Це дає підстави стверджувати, що вказані категорії можна розглядати як зміст і форму економічного (грошового) вираження. Водночас для стабілізації цивільного обороту необхідно вдосконалити, певним чином допрацювати законодавче визначення реальних збитків, що закріплене в ЦК України [10, с. 80]. Варто щодо цього вказати, що збитки розкриваються законодавцем як втрати (це підтверджується й тим, що з англійської мови збитки перекладаються як *loses* – втрати). Водночас, що таке втрати? Втрати – це зникнення певних благ, необов'язково матеріальних.

Л. О. Єсіпова щодо співвідношення шкоди та збитків вважає, що ці поняття, за поодинокими винятками, висвітлюються не як самостійні правові явища, а у зв'язку із дослідженням проблем відповідальності або в цілому, або такої її міри, як «відшкодування шкоди (збитків)», як статичної і динамічної сторони одного правового явища [6, с. 33]. Схожою в цьому контексті є характеристика Д. А. Краснікова, за якою одним із найцікавіших та неоднозначних проявів поняття «збитки» є його співвідношення з поняттям «шкода». Законодавство не містить повноцінного тлумачення різниці цих дефініцій, а у вітчизняній правовій доктрині досі не напрацьовано єдиного підходу до розуміння цього поняття. Розглядаючи різницю між зазначеними категоріями, вчений зазначає, що під шкодою розуміють втрати, яких зазнала потерпіла сторона у формі знищення або пошкодження майна внаслідок протиправної поведінки іншої особи. Інакше кажучи, шкода – це зменшення кількості майнового блага (внаслідок знищення майна, втрати можливості отримати майно, яке особа неодмінно отримала б за нормального перебігу подій) або погіршення його якості (пошкодження речі, зіпсуття, приведення її у стан, у якому вона не здатна виконувати всі свої функції). Збитки – це грошова оцінка (еквівалент) заподіяної матеріальної шкоди. Таким чином, поняття «збитки» та «шкода» слід розрізняти під час їх застосування [11, с. 2].

Із наведеною позицією складно повністю погодитися через те, що шкода може бути й немайнова, за яку може бути тільки майнове відшкодування. Проте втрати можуть бути не лише матеріальними.

Представники судової гілки влади зауважують, що варто розрізняти на перший погляд синонімічні терміни «шкода» та «збитки», адже шкода може бути не лише матеріальною. Тоді як власне збитки саме і є матеріальною шкодою. Враховуючи те, що матеріальний – це речовий, форму якого можна відчутти, предметний, то матеріальна шкода саме так розкривається через зовнішні та внутрішні ознаки, тобто через фізичні та якісні зміни в майновій базі особи. Тому збитки в господарських відносинах – це завжди вартісний (грошовий) вираз майнової шкоди, завданої протиправними діями (бездіяльністю) одного учасника таких відносин другому. Інакше кажучи, це дійсний та об'єктивний факт, що існує незалежно від правової оцінки й від того, підлягають чи не підлягають за законом збитки відшкодуванню [12].

Не викликає сумнівів те, що в цьому контексті досліджувані нами категорії цивільного права – «шкода» та «збитки» – можна співвіднести як взаємопов'язані, але не синонімічні поняття, адже наслідком не кожної завданої шкоди, чи то фізичної, майнової або моральної, обов'язково є матеріальні збитки. Водночас збитки є лише майновою (матеріальною) шкодою, як це випливає зі змісту ст. 22 ЦК України [6, с. 33].

З огляду на інший критерій, а саме характер шкоди, вважаємо вдалою конструкцію, сформульовану Л. О. Єсіповою. На думку вченої, за юридичним значенням, за своїм обсягом поняття «шкода» є ширшим за поняття «збитки», оскільки власне збитки містять лише реальні збитки й упущену вигоду, а відшкодовуються зазвичай за наявності певних майнових відносин і у грошовому еквіваленті. Водночас шкода визначається як завдані особі будь-які збитки, незважаючи на те, чи це правомірні дії, чи неправомірні, тобто чи є правопорушенням або правомірними діями третіх осіб, власних дій або подій [6, с. 35]. Можна погодитися з такою позицією, адже тут також йдеться про шкоду без вини¹, чого не можна сказати про збитки.

Якщо вести мову про збройну агресію РФ проти України, то зараз відсутній чіткий механізм відшкодування шкоди/збитків, завданих війною. У правовій площині нашої держави існують лише декілька нормативно-правових актів, що регулюють певні компенсації, першочергово за зруйноване житло. Наприклад, Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів,

¹ Шкода, завдана без вини заподіювача, є випадковою і не містить складу правопорушення, тому зазвичай не підлягає відшкодуванню.

диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України»¹ та постанова Кабінету Міністрів «Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації»², яка безпосередньо вказує на порядок фіксації та розрахунку шкоди, проте вони не визначають механізмів чи джерел компенсації такої шкоди.

Можна підтвердити той факт, що вищезгаданий Закон регламентує питання компенсації, а не відшкодування. Цей момент стає зрозумілим з окремого аналізу в нашому дослідженні такої термінології, як «відшкодування» та «компенсація». Відшкодувати шкоду, завдану агресором, можна лише в тому разі, якщо є суб'єкт – заподіювач шкоди, який учинив правопорушення, була доведена його вина, причинний зв'язок тощо. Зараз не може йтися про безпосередньо відшкодування з боку РФ, адже вона не визнає себе винною, попри на те, що положеннями міжнародного законодавства за дії своїх військових несе відповідальність держава³. Тому, на нашу думку, законодавець звернувся до категорії «компенсація» як покриття витрат за пошкоджене чи знищене майно.

¹ Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20> (дата звернення: 01.05.2024).

² Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п> (дата звернення: 01.05.2024).

³ IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі : від 18.10.1907 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222 (дата звернення: 01.05.2024); Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни : від 12.08.1949 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 01.05.2024); Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) : від 08.06.1977 // БД «Законодавство України» / ВР України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 01.05.2024).

Варто зауважити, що в цьому контексті відсутній єдиний підхід щодо відшкодування всієї шкоди, завданої війною. Адже такий механізм, як репарації, що історично був застосований до Німеччини та її союзників, передбачав відшкодування збитків. Постає законодавче питання про те, як бути з моральною шкодою. Варто наголосити, що своїми злочинними діями агресор спричиняє чимало страждань фізичним особам або їх близьким, а також завдає юридичним особам немайнову шкоду, яка пов'язана з їхньою діяльністю та діловою репутацією. Це спричиняє неоднакове розуміння категорій «шкода» та «збитки» щодо відшкодування через війну.

Проте в такому разі можна звернутися до практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) і застосувати його Рішення у справі № 38263/08 «Грузія проти Росії (II)» від 28 квітня 2023 р., яке ЄСПЛ прийняв в окремому розгляді на додаток до Рішення від 2021 р. [13]. Цим Рішенням ЄСПЛ присудив заявнику – грузинському Уряду відшкодування моральної шкоди на користь ідентифікованих потерпілих, права яких було порушено у зв'язку зі спричиненим РФ збройним конфліктом у Південній Осетії та Абхазії. У практиці ЄСПЛ наявні також й інші подібні рішення, зокрема щодо певних збройних агресій. Проте нас цікавить саме це, адже стороною в ньому є РФ. Отже, є підстави стверджувати, що особи можуть розрахувати на захист своїх прав та справедливе відшкодування шкоди. Підстави щодо відшкодування немайнової шкоди були різні, наприклад страждання осіб у зв'язку з убивством їхніх близьких – цивільних осіб. Також сплату компенсації моральної шкоди присудили особам, які постраждали від порушення їхніх особистих немайнових прав, зокрема на гідність, у зв'язку з адміністративною практикою застосування тортур, як-от нелюдське поводження, та незаконним і деспотичним арештом грузинських цивільних осіб, які утримувалися в погребях; особам, які були піддані катуванням чи яким перешкождали повернутися додому тощо [13].

Висновки

На підставі вищезазначеного можна стверджувати, що категорія «шкода» є ширшою за категорію «збитки», яка так само полягає у відшкодуванні лише через розрахунок грошового еквіваленту реальних збитків чи упущеної вигоди. Майнова шкода включає збитки, які так само визначаються як втрати. Проте якщо вести мову про втрати, які не завдають конкретних збитків, то вони не обов'язково є матеріальними.

Цивільно-правова категорія «шкода» має різноманітний характер наслідків неправомірної поведінки щодо певного суб'єкта, при цьому вона може мати матеріальне або нематеріальне вираження. Чого не

можна сказати про збитки, які завжди є виключно матеріальним вираженням наслідків завданого правопорушення. Таким чином, кризь призму відшкодування збитків відбувається оцінка втрат та їх компенсація, у осіб виникають певні майнові правовідносини. Водночас, коли йдеться про шкоду (майнову чи немайнову), таке відшкодування може бути рівнозначним завданій шкоді, а в контексті моральної шкоди – розглядатися як певна винагорода за страждання у зв'язку з неможливістю точно оцінити завдану шкоду через посягання на права особи. Таким чином, пропонується застосовувати термін «компенсація» щодо немайнової шкоди, тому що він є ширшим, ніж «відшкодування» й включає останній.

Щодо шкоди, завданої війною, то держава поки не може розраховувати на те, що права її резидентів будуть непорушними до завершення воєнних дій, а також як гарант прав і свобод намагається своїми силами досягнути балансу, тобто запобігти порушенню прав осіб або захистити в разі певних посягань. Зважаючи на те, що притягнути винну особу, тобто агресора, до відповідальності наразі немає можливості, держава самостійно або із залученням міжнародних партнерів компенсує завдані збитки особам із подальшим очікуванням того, що заподіювачу шкоди рано чи пізно доведеться заплатити за все.

Список бібліографічних посилань: 1. Комарницька І. І., Буцjak М. М. Поняття, ознаки та види цивільно-правової відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 159–162. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/35>. 2. Галкевич С. В. Основні категорії цивільного деліктного права. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 3, Т. 1. С. 78–82. 3. Жегулін Ю. Новий погляд на делікт: теоретичні та практичні проблеми інституту деліктної відповідальності. *Юридичний вісник*. 2021. № 5. С. 84–92. DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i5.2250>. 4. Нагорна В. В., Горда К. П., Нагайчук В. Ю. Особливості відшкодування (компенсації) моральної (немайнової) шкоди як гарантії захисту прав і свобод особи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 117–120. 5. Крисань Т. Є. Збитки як категорія цивільного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2008. 19 с. 6. Єсіпова Л. О. Цивільно-правова сутність понять збитки та шкода. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 33–36. 7. Подколзін І. В. Збитки та їх відшкодування в договірному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2009. 194 с. 8. Казмірчук В. М., Марушак К. Ю. Відшкодування майнової шкоди в цивільному законодавстві // Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах ближнього зарубіжжя : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Львів, 28 груд. 2021 р.) / відп. ред. П. О. Куцик. Львів : Растр-7, 2021. С. 132–133. 9. Полішко О. Д., Бондар О. С. Щодо цивільно-правового аспекту відповідальності держави терориста за шкоду, завдану населенню України внаслідок війни. *Юридичний науковий*

електронний журнал. 2023. № 4. С. 212–216. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/50>. **10.** Розізнана І. В. Поняття і зміст збитків при порушенні договірних зобов'язань. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 26. С. 78–81. **11.** Красніков Д. А. Еволюція поняття «збитки» та регулювання їх відшкодувань в Україні. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2012. Вип. 22, ч. II. С. 1–5. URL: [https://kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/43.pdf](https://kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/43.pdf) (дата звернення: 01.05.2024). **12.** Войціховський В. А. Стягнення збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди // Господарський суд Волинської області : сайт. 06.09.2019. URL: <https://v1.arbitr.gov.ua/sud5004/pres-centr/news/777307/> (дата звернення: 01.05.2024). **13.** Войнова Н. Понад сотню мільйонів євро: ЄСПЛ присудив Росії виплатити компенсацію жертвам війни в Грузії // Українська Гельсінська спілка з прав з людини : сайт. 05.05.2023. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/ponad-sotniu-milyoniv-ievro-yespl-prysudiv-rosii-vyplatyty-kompensatsiiu-zhertvam-viyny-v-hruzii/> (дата звернення: 01.05.2024).

Надійшла до редколегії 10.05.2024

Прийнята до опублікування 14.06.2024

Pariy M. O. Reimbursement or compensation for damages caused by war: the civil law aspect

The article is devoted to the study of the correlation between the concepts of reimbursement and compensation for damages, including during the war. The author highlights the issue of distinguishing between the concepts of reimbursement and compensation as synonymous categories. It is determined that the term “compensation” is broader in scope and includes the narrower term “reimbursement”, as well as additional features – remuneration or payments. It is proposed to change the use of the established phrase “reimbursement of moral damage” to “compensation for moral damage” due to the impossibility of accurate determination of the amount of reimbursement due to the non-property component and the need to compensate a person for a certain amount of compensation for suffering, especially in wartime.

It is established that the categories of “damage” and “losses” are not identical. The characteristic features of both concepts are analysed. Losses are defined as material losses which should be determined in monetary terms. Damage is a broader concept and is considered to be the negative consequences of unlawful behaviour towards a certain entity in connection with the violation of its rights. Damage can be tangible or intangible, which is not inherent in losses. It is proved that damage and losses are interrelated, i.e. damage may include losses, but only in respect of property damage. It is emphasised that losses are defined as losses due to damage or destruction of property or losses which a person could have suffered. It is determined that the definition of “non-pecuniary damage” contains a reference to the fact that it is also disclosed as losses of a non-property nature. The article analyses and notes that losses are deprivation of a person of a certain benefit. Non-pecuniary damage is inflicted on a person in non-property terms and cannot be considered losses.

The particularities of reimbursement of damage caused by war are considered. The article establishes the absence of a single mechanism for reimbursement of damages caused by violation of their rights as a result of armed aggression. The need and possibility of reimbursement, in addition to property damage, of moral damage caused by war is revealed. It is emphasised that today the State, either independently or with the involvement of international partners, provides compensation to victims of war.

Key words: damage, reimbursement of damage, losses, compensation for losses, civil liability, property damage, non-property damage, moral damage, armed aggression, martial law.

